

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОТВОРЧОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЯК ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН

Говорячи про зловживання правом на здійснення повноважень, ми перш за все піднімаємо проблематику зловживань в діяльності правоохоронних, контрольно-наглядових, судових органів тощо, де виникає таке явище як корупція. Це особливо характерно для країн пострадянського простору, де відбуваються процеси реформування державно-правових інститутів, які не завжди проходять результативно, і де досить часто спостерігаються резонансні випадки зловживання посадовими правами керівниками органів державної влади та місцевого самоврядування, а також інших осіб, наділених державно-владними повноваженнями. У період трансформації суспільних відносин, реформування органів державної влади і місцевого самоврядування, модернізації правової системи, з чим зіткнулися сьогодні країни, які утворилися на території колишнього Радянського Союзу, питання подолання корупції стоять як ніколи гостро. Найбільш відчутно для суспільства і громадян є ті негативні наслідки, які тягнуть за собою діяння у сфері зловживання правом на здійснення правозастосовної діяльності. Але слід зазначити, що такий підхід, який є найбільш поширеним в юридичній літературі [1, с. 72; 2], все ж не в повній мірі відображає всю проблематику зловживання правом на здійснення юридично значимої діяльності. Слід зазначити, що таке явище в сфері юридично значимої діяльності як зловживання правом може мати місце і в процесі здійснення правотворчої діяльності. Причому зловживання правом на здійснення правотворчої діяльності займає центральне місце в системі зловживань правом в цілому, оскільки:

- по-перше, зловживання правотворчою діяльністю відбивається на якості національного та міжнародного права;
- по-друге, зловживання правотворчою діяльністю несе значні негативні наслідки для регулювання суспільних відносин, що порівняно зі зловживаннями правом на здійснення інших видів юридично значимої діяльності, стосуватиметься невизначеного кола суб'єктів права і невизначеного числа життєвих випадків, які будуть визначатися таким правовим регулюванням, створеним в результаті зловживання правотворчістю;
- по-третє, зловживання правотворчою діяльністю визначає розбалансованість і хаотичність розвитку законодавства;
- по-четверте, зловживання правотворчою діяльністю негативно відбивається на процесі правозастосування, що не дозволяє узагальнити та уніфікувати практику правозастосовної діяльності, особливо у сфері судочинства, правоохоронної діяльності тощо.

Враховуючи сказане, слід зазначити, що проблема зловживання правотворчою діяльністю має досить гострий і резонансний характер, оскільки несе значну потенційну небезпеку щодо розбалансованості правової системи, може завдати відчутної шкоди основам державного і правового будівництва, негативно вплинути на розвиток міжнародних відносин і міжнародного права.

В юридичній літературі проблема зловживання правотворчою діяльністю практично не досліджувалася і, як правило, зводилася до проблеми забезпечення правотворчої діяльності. Окремі питання розвитку правотворчої діяльності, її плановості та координування як засобів організаційного забезпечення правотворчості, розкривалися в роботах таких вчених, як О. Гаврилов, С. Полєніна, О. Скакун, Ю. Шемшученко, О. Ющик та інших. Однак слід зазначити, що комплексно питання зловживання правотворчою діяльністю в юридичній науці як проблеми загальнотеоретичного і галузевого плану не піднімалися і не розглядалися. Враховуючи вищевказане, в цій роботі ми постараємося розкрити проблему зловживання правотворчою діяльністю як явище теоретико-правового плану.

На проблемах розвитку сучасного законодавства України акцентує увагу Ю. Шемшученко, який у своїх дослідженнях до основних недоліків сучасного законодавства відносить його безсистемний розвиток; суперечливість, стан неврегульованості багатьох суспільних відносин; факт диспропорції у співвідношенні між законами і підзаконними актами на користь останніх; недостатню наукову обґрунтованість, декларативність і безадресність законодавчих актів, відсутність у цих актах механізмів реалізації [3, с. 72]. На підтвердження думки Ю. Шемшученка щодо проблематики розвитку законодавства в Україні, російський вчений С. Полєніна відзначає три основних сучасних недоліків законодавства Російської Федерації, а саме: безсистемність законодавчої бази, її внутрішня колізійність і невиправдано велика кількість нормативно-правових актів [4, с. 30-35]. Така ситуація характерна для особливостей розвитку законодавства більшості держав, що утворилися на території колишнього Радянського Союзу. Слід зазначити, що недоліки розвитку законодавства викликані як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. До об'єктивних чинників слід віднести недосконалість правотворчої діяльності, відсутність традицій правотворчості, перехідний стан розвитку держави, побудови громадянського суспільства і т.п. При цьому особливе місце займають і суб'єктивні фактори, що впливають на розвиток законодавства та виявляються в некомпетентності і низькому рівні професіоналізму суб'єктів правотворчості, низькому рівні координації роботи суб'єктів правотворчості в процесі здійснення правотворчої діяльності на загальнодержавному та регіональному, законодавчому та підзаконному рівнях. Проблема зловживання правом на правотворчу діяльність насамперед знаходиться в площині суб'єктивних факторів, що впливають на якість законодавчої бази держави, в результаті чого створюються такі правові норми, які відображають суб'єктивні потреби й інтереси тих чи інших суб'єктів права. Слід зазначити, що розвиток законодавства як в Україні, так і в країнах пострадянського простору, має, як правило, критичний характер оцінки з боку вчених, державних діячів, але водночас мало хто вказує на причини такої ситуації, особливо, що стосується певних фактів зловживання правотворчою діяльністю.

У цілому зловживання правом у юридичній літературі розкривається як вид неправомірної поведінки, заснований на егоїстичних спонуканнях поведінки уповноваженого суб'єкта, що суперечить природі права. Зловживання правом — це не особливий тип правопорушення, як іноді відзначається в спеціальній літературі, а різновид неправових дій, пов'язаних із зловживанням правовою свободою, вчиненням вчинків «на зло» і всупереч з призначенням наданого права, його «духом». Зловживання правом — це використання суб'єктивного права з порушенням меж його дії. Це, безумовно, асоціальна, девіантна і шкідлива поведінка, що виявляється в недозволених діях, які завдають шкоди іншій особі або створюють загрозу чужому праву [5]. У теоретико-правовій літературі вченими також приділяється увага проблемам теоретико-правового визначення особливостей явища зловживання правом. Зокрема О. Скаун розкриває поняття зловживання правом як особливий вид правової поведінки, яка полягає у використанні громадянами своїх прав недозволеними способами, які суперечать призначенню права, внаслідок чого наноситься збиток (шкода) суспільству, державі, окремій особистості. Виділяється два види зловживання правом, а саме:

- таке, що не характеризується явною протиправністю;
- таке, що характеризується явною протиправністю, тобто відноситься до розряду правопорушень.

Продовжуючи зазначену точку зору, вчена зазначає, що зловживання правом виражається в соціально шкідливій поведінці уповноваженої особи, що спирається на належне їй суб'єктивне право, а також воно виражається у можливості особи вийти за межі встановленого законом обсягу суб'єктивного права, яке тягне спотворення призначення права.

Серед ознак зловживання правом О. Скаун виділяє: 1) наявність в особи суб'єктивного права; 2) діяльність по здійсненню цього права; 3) використання цього права не за його соціальним призначенням, а із заподіянням шкоди суспільним чи особистим інтересам; 4) відсутність порушення конкретних юридичних заборон (тобто їх додержання) або невиконання обов'язків (тобто їх виконання) [6].

В юридичній науці Н. Дурново було проведено дослідження теоретико-правових закономірностей зловживання правом. Вчений приходить до висновку, що в різних, конкретних випадках право здійснення у межах суб'єктивного права, може супроводжуватися порушенням існуючих меж здійснення права, не досягаючи ступеня правопорушення. Це і є зловживанням правом. Небезпека такого діяння може бути в кілька разів вище, ніж небезпека звичайного правопорушення: протиправні дії зовні наділяються в юридичну форму і здатні заподіяти серйозної шкоди. В інших випадках поведінка особи відповідає правовим нормам і межах здійснення права, але не є соціально корисною та засуджується

громадською думкою [7, с. 2]. В результаті автором обґрунтовується авторське визначення поняття зловживання правом, що являє собою юридично допустимі дії суб'єкта по здійсненню свого права в межах належного йому суб'єктивного права, що порушує межі здійснення суб'єктивного права або не порушує ці межі, проте є соціально шкідливими та заподіює шкоду правам, свободам та інтересам інших учасників суспільних відносин. При цьому досліджуване явище може носити як протиправний, так і правомірний характер [7, с. 6].

Під зловживанням правом також розуміються такі випадки, коли правомочний суб'єкт діє в межах належного йому суб'єктивного права, в рамках тих можливостей, які складають зміст даного права, але використовує такі форми його реалізації, які виходять за встановлені законом межі здійснення права. в даному випадку є один з двох варіантів: або суб'єкт діє «в межах належного йому права», і тоді не зловживає своїм правом; або він виходить «за межі, встановлені законом», і, таким чином, порушуючи закон, не зловживає правом, а вчиняє елементарне правопорушення, за яке повинна наставати відповідальність [8, с. 160]. У свою чергу В. Горобець вважає, що зловживання правом являє собою здійснення суб'єктивного права в протиріччя з його призначенням. У результаті зловживання правом заподіюється шкода правам і законним інтересам громадян, державі і суспільству в цілому [9, с. 324].

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що проблема зловживань у правовій сфері, перш за все, повинна розглядатися з точки зору можливості зловживань в будь-якій сфері юридичної діяльності, ключове місце в якій займає діяльність правотворча, що забезпечує прийняття, зміну та скасування правових норм як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Правотворча діяльність — це особливий вид юридично значимої діяльності, яка здійснюється уповноваженими суб'єктами з метою формування правових норм і їх закріплення у вигляді відповідної форми (джерела) права. Правотворчість насамперед визначається професіоналізмом в роботі уповноважених суб'єктів, які реалізують свої повноваження на здійснення правотворчої діяльності. Наділяючи той чи інший суб'єкт повноваженнями на здійснення правотворчої діяльності, закономірним є те, що право є одночасно і обов'язком суб'єкта правотворчості здійснювати правотворчу діяльність. При цьому слід враховувати, що право на здійснення правотворчої діяльності знаходиться під загрозою можливості зловживання цим правом в силу об'єктивних чи суб'єктивних обставин. У практичній площині формами прояву зловживань правотворчою діяльністю можуть бути наступні: розробка проектів правових актів, в яких окремі положення мають колізійний характер, прогалини і неточності змісту, що надалі призводить до необхідності розв'язання колізій, прогалин і неточностей правового регулювання в порядку правозастосування; маніпуляції з моментом прийняття, зміни та скасування правотворчих положень; затягування правотворчої процедури тощо.

Перелік форм зловживань при здійсненні правотворчої діяльності не вичерпний, оскільки залежить від свідомості самого суб'єкта правотворчої діяльності і його сумлінності в здійсненні правотворчості. Можна відзначити, що явище зловживання правотворчою діяльністю, має насамперед теоретико-правовий характер, оскільки відображає в собі ті закономірності, які стосуються розвитку та формалізації права як теоретико-правового явища. У зв'язку в цим саме теорія держави і права повинна дати відповідь на питання про сутність явища зловживання правом на правотворчу діяльність. Серед характерних ознак зловживання правом на правотворчу діяльність слід виділити наступні:

1. зловживання правом на правотворчу діяльність пов'язане з наявністю суб'єкта, наділеного реальним правом на здійснення правотворчої діяльності;
2. зловживання правом на правотворчу діяльність стосується використання цього права суб'єктом не за його соціальним призначенням;
3. зловживання правом на правотворчу діяльність тягне за собою потенційну можливість спричинення шкоди суспільним чи особистим інтересам;
4. правові наслідки зловживання правом на правотворчу діяльність стосуються невизначеного кількості суб'єктів суспільних відносин і невизначеної кількості життєвих випадків;
5. у результаті зловживання правом на правотворчу діяльність не порушуються конкретні юридичні заборони чи не допускається невиконання будь-яких правотворчих обов'язків.

Підводячи підсумки, спробуємо дати визначення поняттю зловживання правом на правотворчу діяльність, під яким слід розуміти здійснення правомочним суб'єктом правотворчої діяльності на підставі і в чіткій відповідності змісту праву на правотворчу діяльність, в результаті чого приймаються, змінюються або скасовуються правові приписи, що призводять або можуть призвести до соціально шкідливих

наслідків, заподіюють шкоду правам, свободам та інтересам необмеженого кола суб'єктів суспільних відносин та стосуються необмеженого кола життєвих ситуацій.

На завершення цієї роботи слід зазначити, що в сучасних умовах розвитку державності та громадянського суспільства, об'єктивно питання правотворчості знаходяться в центрі уваги наукової громадськості. Однак не слід забувати і про потенційну загрозу можливого зловживання правом на правотворчу діяльність, що значно збільшує ймовірність такої загрози в разі неналежного забезпечення та контролю за здійсненням правотворчої діяльності, відсутності плановості її здійснення, належної координації правотворчості тощо.

Використані джерела:

1. Малиновский А.А. Злоупотребление правом: теоретические аспекты / А.А. Малиновский // Журнал российского права. — 1998. — № 7. — С. 70-75.
2. Исмагилов Р.Р. Злоупотребление правом или право злоупотребления / Р.Р. Исмагилов // Право и политика. — 2000. — № 7 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://elibrary.org.ua/politics/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1096455200&archive=&start_from=&ucat=3&.
3. Шемшученко Ю.С. Теоретичні засади концепції розвитку законодавства України / Ю.С. Шемшученко // Концепція розвитку законодавства України: Матеріали науково-практичної конференції (травень 1996р.). — К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1996. — С. 42-47.
4. Поленина С.В. Общая теория права об оптимизации количественных и качественных параметров законов / С.В. Поленина // Правовая политика и правовая жизнь. — 2002. — № 1. — С. 30-35.
5. Злоупотребление правом (правовыми средствами) как вид неправомерного поведения [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://slovari.yandex.ua>.
6. Скакун О.Ф. Теория государства и права: [учебник] / О.Ф. Скакун. — Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. — 704 с.
7. Дурново Н.А. Злоупотребление правом как особый вид правового поведения :теоретико-правовой анализ: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 — «история права и государства; история учений о праве и государстве» / Н.А. Дурново. — Нижний Новгород, 2006. — 23 с.
8. Малейн Н.С. Юридическая ответственность и справедливость / Н.С. Малейн. — М.: Манускрипт, 1992. — 204 с.
9. Общая теория права и государства / [под ред. В.В. Лазарева]. — М.: Юрист, 1994. — 360 с.

Дідич Т. О. Зловживання правотворчої діяльністю як теоретико-правовий феномен.

У статті проаналізовано особливості зловживання правом як теоретико-правове явище. Визначено місце зловживання правотворчою діяльністю в системі зловживань у правовій сфері. Розкрито ознаки та визначено поняття зловживання правом на правотворчу діяльність.

Ключові слова: право, держава, правотворчість, правотворча діяльність, право на правотворчість, зловживання правом.

Дидыч Т. О. Злоупотребление правотворческой деятельностью как теоретико-правовой феномен.

В статье проанализировано особенности злоупотребления правом как теоретического правового явления. Определено место злоупотребления правотворческой деятельностью в системе злоупотреблений в правовой сфере. Раскрыты признаки и определено понятие злоупотребления правом на правотворческую деятельность.

Ключевые слова: право, государство, правотворчество, правотворческая деятельность, право на правотворчество, злоупотребление правом.

Didych T. Abuse of right at lawmaking activity as a theoretical legal matter.

The article analyses peculiarities of abuse of right as a theoretical legal matter. It establishes the place of the abuse of right at lawmaking activity in the system of the abuse of right in the sphere of law. The author discloses features and determines the issue of the abuse of right at lawmaking activity.

Key words: law, state, lawmaking, lawmaking activity, right for lawmaking, abuse of right.